

BI DIVERSE

NR 2 • 1999 • Årg 4

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD

*Vy från Tatra nationalpark,
belägen i Tatrabergen i södra
Polen.*

Foto: Grzegorz Mikusinski

Tema: Europa

INNEHÅLL

Ledare	2
Nytt miljöstöd	3
Naturen i Polen	4
EU-forskning	6
Korkekar och lövängar	8
ArtDatabanken	
Medelhavets lavar	10
Mossamarbete	10
Fridlysning ses över	11
Att förutspå mångfald	12
Växtgenetiska resurser	13
Samisk etnobiologi	14
CBM:s expertgrupper	15
Boktips/notiser	15
CBM-stipendiater 1999	16
Kalendarium	16

Miljöstöd

Det är dags för ett nytt miljöstödsprogram i Sverige. En pågående utredning har fått uppdraget att föreslå förenklingar och förbättringar av det befintliga systemet. Samtidigt håller hela EU:s jordbrukspolitik på att reformeras. Det har bl a införts en ny förordning där alla stöd till landsbygdens utveckling samlas.

Sidan 3

Okända pärlor i polsk natur

Polen har en varierande natur med stora naturvärden. Trots insatser för att skydda olika värdefulla landskap finns det många hot mot flera av dem.

Sidorna 4-5

Forskningen i nya femte ramprogrammet

Det finns pengar att hämta för forskning om biologisk mångfald i EU:s nya forskningsprogram. Ämnet har fått ökad status även om det ännu är oklart exakt hur budgeten kommer att fördelas mellan olika delprogram.

Sidan 6-7

Växtgenetiska resurser tas om hand

CBM föreslås bli samordnare för ett nationellt program för växtgenetiska resurser. I programmet ingår bl a aktiviteter som inventering, forskning och information.

Sidan 13

Glöm inte bort Europa!

När vi i Sverige talar om biologisk mångfald på internationell nivå tänker vi ofta på regnskogar i Ostasien, savanner i Afrika eller korallrev i Indiska Oceanen. Ofta hoppar vi på något sätt över Europa (förutom Norden, som vi är ganska vana att samarbeta med). Vi kan dock inte bortse från Europa i övrigt och speciellt inte EU, vad vi än tycker om vårt medlemskap. Vi är t ex beroende av EU:s jordbrukspolitik för utvecklingen av den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet.

När det gäller forskning behövs EU-medel för en hel del av den forskning som görs kring biologisk mångfald. Det är också viktigt för oss att sätta in kunskapen om vår natur i ett europeiskt sammanhang.

Visst besvär kan ge resultat

EU har för några månader sen presenterat det s k femte ramprogrammet för forskning. I detta program ingår biodiversitetsforskning, inte på ett samlat sätt men väl inom ett antal olika delprogram. Det gäller nu för svenska forskare att få fram bra forskningsprojekt som rör väsentliga frågor om biologisk mångfald

och att presentera dessa frågor tillsammans med olika europeiska kolleger. Ibland kan man höra stön från kolleger som tycker att det känns konstlat att ta med syd- och mellan-europeiska länder i en EU-ansökan. Kanske kan det vara lite besvärligt men troligen kan sådana projekt leda till en spridning av väsentliga forskningsresultat som kan motivera bra åtgärder för biodiversiteten.

Ett exempel kan vara forskning kring biodiversitet i ängs- och hagmarker. Här gäller det att få igång studier på många håll i Europa. Detta kan i sin tur bidra till att uppmärksamheten kring naturvärdena i ängs- och hagmarker ökar runt om i Europa. Utan sådan uppmärksamhet riskerar vi att bli ganska ensamma om att tala för att en ansenlig del av EU:s jordbruksstöd ska gå till biodiversitetsfrämjande åtgärder. Vi måste alltså samarbeta och även propagera i Europa för vår svenska syn att de traditionella ängs- och hagmarkerna är något mycket värdefullt vars skötsel måste stimuleras.

Ett annat synsätt som blivit allt vanligare i Sverige är att se bevarandet och skötseln av biodiversiteten som något som involverar hela land-

skapet och inte bara små, extra intressanta områden som kan bli naturreservat. Inom EU har man mera riktat in sig på naturvård inom reservat. Svenska forskare kan här bidra med sina idéer och sprida dem inom den europeiska landskapsinriktade biodiversitetsforskningen och därmed påverka den naturvårdsstrategi som sedan kommer till stånd inom EU.

Samarbete kring flyttfåglar

Ytterligare ett exempel på en europeisk dimension är de flyttfåglar som på kontinenten och inte minst i Frankrike är utsatta för en mycket omfattande jakt. Vad vet vi t ex om orsakerna till enkelbeckasinens kraftiga tillbakagång i Sverige? Kan det var den franska jakten på flyttande beckasiner som gör att våra våtmarker trots en hel del restaurering innehåller allt färre häckande beckasiner? Här kan europeisk forskning hjälpa till att ge en ordentlig vetenskaplig bakgrund till ett europeiskt samarbete när det gäller "biodiversitet som rör sig över gränserna", d v s flyttfågla.

Urban
Emanuelsson

Centrum för biologisk mångfald

Riksdagen beslöt 1994 att bilda ett centrum för att samordna och stimulera forskning om biologisk mångfald. Detta var en följd av den internationella konventionen som Sverige skrev under i Rio 1992.

Centrum för biologisk mångfald (CBM) startade sin verksamhet hösten 1995. Förutom initiering och samordning av forskning, ägnar man sig åt fortbildningskurser, seminarier och information om biologisk mångfald.

CBM är en gemensam arbetsenhet för Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU). Det är förlagt till Naturicumhuset i Bäcklösa, Ultuna. Föreståndare är: Urban Emanuelsson, CBM, Box 7007, 750 07 Uppsala
Telefon: 018 - 67 27 30   Telefax: 018 - 67 35 37
E-post: Urban.Emanuelsson@cbm.slu.se

Styrelse

Ingvar Backéus (ordförande), Uppsala universitet, växtbiologiska institutionen
Ingemar Ahlén, SLU, institutionen för naturvårdsbiologi, Uppsala
Lars-Erik Liljelund, Naturvårdsverket, Stockholm
Pekka Pamilo, Uppsala universitet, inst. för genetik
Honor Prentice, Lunds universitet, institutionen för systematisk botanik
Mats Thulin, Uppsala universitet, institutionen för systematisk botanik
Olle Zackrisson, SLU, institutionen för skoglig vegetationsökologi, Umeå

Centrum för Biologisk Mångfald

Ny CAP och nytt svenskt miljöstödd

Sveriges första miljöstödsprogram inom EU är snart till ända och en utredning arbetar nu med att utforma ett nytt femårigt program. Samtidigt omarbetas hela EU:s gemensamma jordbrukspolitik.

De generella förändringarna av EU:s jordbrukspolitik CAP är att den totala jordbruksbudgeten minskas något och att prisstöden till jordbruket stegvis minskas, samtidigt som direktstöden ökar. En annan nyhet är att det blir möjligt att koppla bidragen till miljövillkor.

I nya CAP kommer det också att finnas en landsbygdsförordning där nio olika program ska samlas (program för miljöstödd, stöd till mindre gynnade områden, investeringsstödd, startstödd, utbildningsstödd, skogsstödd, stöd till förädling, marknadsföringsstödd samt mjölkpension). Många av stöden ska ta form på nationell nivå och Sverige ska redan i november i år ge sitt förslag till utformning.

Urvattnad jordbruksreform

Naturskyddsföreningen (SNF) tycker inte att jordbruksreformen går tillräckligt långt för att förändra jordbruket mot långsiktig hållbarhet.

– Om inte intensifieringen av jordbruket bromsas inför utvidningen österut riskerar stora biologiska värden att gå förlorade i de östeuropeiska medlemsländerna, säger Gun Rudquist, SNF. Föreningen efterlyser bl a fler miljöstyrmiddel, att obligatoriska miljövillkor kopplas till direktstöden samt att olika delar av jordbruket integreras så att miljöhänsyn tas överallt.

Miljöstödet i Sverige

Jordbruksverket ansvarar för den pågående utredningen av ett nytt miljöprogram för jordbruket i Sverige. Utredningen görs av Karl Olov Öster (numera generaldirektör för Fiskeriverket) som till sin hjälp har ett sekretariat bestående av sakkunniga från bl a Naturvårdsverket, SNF, WWF, LRF och Ekologiska Lantbrukarna. Den 30 juni i år ska utredningen vara färdig för en remissrunda. Programmet ska träda i kraft första januari 2001.

Man utreder två olika budgettal-

ternativ: dels det nuvarande på 2,8 miljarder kr, dels en sänkning till 1,8 miljarder. Den centrala uppgiften är enligt regeringens direktiv att röja upp bland krångliga regler och bland den förvirrande mångfalden av delvis överlappande delprogram. Kritiken mot det befintliga programmet har ju till stor del gått ut på att systemet är för krångligt och regelstyrt. Utredningen är alltså ännu inte klar men den tycks bli a komma att innehålla förslag till förenklingar av olika stödformer samt ett något förändrat stöd till betesmark och kulturvärden.

Förslag från WWF

Ett av de sakkunniga organen, WWF, har gjort ett förslag till nytt stödprogram för biologisk mångfald och kulturmiljövärden (se även Biodiverse 2/97). Viktigast är enligt WWF att förslaget är "enkelt, flexibelt och målinriktat" med utrymme för regional tillämpning.

Förslaget går ut på att skapa ett generellt basstöd för skötsel av slätter- och betesmarker. Detta ska vara enkelt att söka och bygga på arealen gräsbärande mark som uppfyller vissa grundvillkor. Förutom basstödet vill WWF ha en tilläggsersättning i form av ett s k toppstödd. Utöver basstödet grundvillkor ställs då ytterligare kvalitets- och skötselvillkor, allt efter lokala behov.

Miljönyttigheter

I ett längre perspektiv anser bl a Naturvårdsverket att miljöprogrammet i första hand ska ersätta kollektiva miljönyttigheter såsom att bevara och utveckla odlingslandskapets natur- och kulturmiljö-

värden. Minskningen av jordbrukets miljöbelastning ska bekostas av näringen själv.

När det gäller natur- och kulturmiljövärdena förordar Naturvårdsverket ett system som liknar WWF:s.

Naturvårdsverket anser också att ersättningen till utrotningshotade husdjursraser och kulturväxter bör utökas till att omfatta samtliga utrotningshotade djurraser som hållits som tamdjur samt kulturväxter, inklusive åkerogräs.

Satsa på rådgivarna

– Även vi står bakom WWF:s förslag om basstöd och toppstödd, säger Urban Emanuelsson, CBM. Han framhåller vikten av ordentliga skötselplaner för de områden som får stöd samt anpassning av detaljregler till regionala/lokala behov. Det är också viktigt att det finns tillräckligt med kvalificerade och utbildade rådgivare som är kunniga inom alla delar av naturvård/biologisk mångfald samt kulturmiljöfrågor.

Anna Burman

Att skydda biologisk mångfald i Polen

Polen har en rik och varierande natur med många okända "pärlor". En procent är skyddat i nationalparker men även dessa områden hotas av en rad olika miljöproblem.

Polen, liksom alla länder i före detta östblocket, befinner sig i en tid där nästan allt förändras i ett väldigt snabbt tempo. Ofta är förändringarna mycket positiva, men det pågår också många negativa processer. Den ekonomiska tillväxten i Polen har under de senaste åren varit bland de snabbaste i Europa och de demokratiska förändringarna har gått mycket långt. Fortfarande återstår dock att lösa en rad sociala, ekonomiska, och miljömässiga problem som förekommer på olika skalor och som ofta är kopplade till varandra.

Stora variationer

Polen, vars areal är ca två tredjedelar av Sveriges, har många och varierande naturtyper. Det är ett resultat av både naturliga förhållanden och långvarig mänsklig påverkan. Bland naturintresserade svenskar är Bialowieza, urskogen med sina visenter, kanske den mest kända pärlan av polsk natur, men det finns mycket mer att se och beundra.

Miljöerna varierar från sanddynor vid Leba på Östersjökusten, jätteträskan vid Biebrza-floden i nordöst och de alpliknande Tatra-bergen, till de avlägsna Bieszczady-bergen i Polens sydöstra hörn. Generellt är östra Polen rikare på välbevarade och värdefulla miljöer och har glesare befolkning än landets västra del. Det beror på en betydligt lägre grad av mänsklig påverkan i öst, som har sina rötter i skillnader i den historiska utvecklingen.

Skydd av olika slag

Den polska staten skyddar sin natur på många olika sätt. Ett fullständigt artskydd omfattar 212 växtarter, 99 vertebrater, och 72 ryggradslösa djurarter. Ytterligare 95 vertebrater är delvis fridlysta. Trots detta minskar många arter i Polen och några har nyligen försvunnit (t ex stortrapp) p g a förändringar i deras livsmiljöer. Här försöker staten agera genom att skydda de bästa områdena i form av nationalparker, naturreservat, landskapsparker, områden av skyddat landskap och flera andra former av natur- eller landskapskydd.

Nationalparker har tillsammans med reservaten den högsta statusen bland de skyddade områdena. I dag

finns det 22 nationalparker som sammanlagt täcker 305 000 hektar, 1 procent av landets yta. En av dem finns med på Världsarvslistan (Bialowieza) och sex av dem är erkända av UNESCO som biosfärreservat (Babia Gora, Bialowieza, Bieszczady, Karkonoski, Slowinski och Tatra nationalparker). Vissa parker är mindre än 30 kvadratkilometer medan den största är ca 6 kvadratmil.

De flesta nationalparkerna skapades före kommunismens fall. Därefter framkallade de demokratiska förändringarna ett bra klimat för vidare utveckling av nationalparkssystemet i Polen. Under de senaste 10 åren har åtta nya nationalparker skapats och ytterligare två har utvidgats. Sam-

En fågelskådare i Biebrza nationalpark i nordöstra Polen. Igenväxning hotar många av parkens arter men gynnar samtidigt vitryggspopulationen i området.

manlagt har nationalparkernas yta ökat med nära 100 procent sedan 1989. Tre nya nationalparker kommer dessutom att bildas inom kort.

Utvidgning av skyddade områden i Polen är väl synkroniserad med det europeiska initiativet inom uppbyggnaden av paneuropeiska ekologiska strukturer (t ex EECONET) där landet deltar mycket aktivt.

Hoten kvar trots skydd

Skyddet av värdefulla miljöer i form av nationalparker och reservat kan tyvärr inte stoppa alla negativa förändringar i respektive områden. Jag vill illustrera detta genom en kort beskrivning av de varierande faror som hotar fyra olika nationalparker (Biebrza, Bialowieza, Ojcowski och Tatra nationalparker).

Biebrza Nationalpark omfattar knappt 500 kvadratkilometer och domineras av våtmarker. För ornitologer och fågelskådare är det en riktigt guldgruva, med bland annat en stor population av vattensångare.

Det huvudproblem som parkens styrelse försöker lösa är igenväxningen av de öppna ytorna. Parken har inga pengar för att bibehålla sådana stora ytor öppna genom slätter. Tidigare lantbruksaktiviteter i Biebrza, som delvis skapade förutsättningar för de unika miljöerna där, har till stor del upphört p g a olönsamhet. Intressant nog har igenväxningssuccessionen skapat bra vitryggsmiljöer och man har observerat en ganska stor populationsökning under de senaste åren.

Det andra exemplet kommer från närliggande Bialowieza nationalpark. Där har man länge kämpat mot skogsindustrin för att skydda resterna av urskog som finns utanför själva parken men som har stor betydelse för bevarandet av de lokala popula-

Visent i Bialowiezas skogar:

På vintrig vandring i Tatra nationalpark i den sydligaste delen av Polen. Planerna på att anordna vinter-OS här tycks för tillfället vara lagda på is.

tionerna av bl a vitryggig hackspett. Skogsindustrin är huvudnäring i området och de ekonomiska förändringarna har skapat ett större tryck på de värdefulla skogsbestånden. Tack vare stora ansträngningar från diverse NGO:s fördubblades nyligen parkens yta och moratorium för avverkning av träd äldre än 100 år i hela området har inletts.

Kollapsad industri ger bättre luft

En helt annan fara har hotat den minsta av de polska nationalparkerna, nämligen Ojcowski nationalpark. Parken omfattar den mest intressanta delen av Krakow-höglandet med spektakulära kalkstensformationer och är mest känd för sin rika och intressanta flora (t ex den endemiska björkartan *Betula oycoviensis* och den sällsynta ormbunken *Phyllitis scolopendrium*). Parken har drabbats hårt av luftföroreningar från närbelägna industriområden. Här hade dock de senaste ekonomiska förändringarna en positiv effekt: en stor del av industrierna med omoderna teknologier kollapsade och luftkvaliteten i Ojcowski nationalpark har nu förbättrats.

OS i nationalparken?

Det sista exemplet kommer från den kanske vackraste av de polska nationalparkerna, nämligen nationalparken Tatra. Parken omfattar hela den polska delen av Tatrabergen och täcker en yta på 212 kvadratkilometer. Här verkar det direkta turist-

trycket vara det största hotet. Tatrabergen är väldigt attraktiva både på vintern och sommaren. Över 2 miljoner turister besöker området varje år. Nyligen kunde man bevittna kampen mellan politiker som vill organisera vinter-OS och de som vill skydda området mot ytterligare exploatering.

Heltäckande hänsyn behövs

Det är uppenbart att naturskydd i form av skyddade områden ger begränsade effekter. Viktigast är att skapa förutsättningar för en mer heltäckande hänsyn som kan bevara eller återskapa den biologiska mångfalden. Polen har fortfarande ett stort antal landskap med höga naturvärden, särskilt i den östra delen. De ekonomiska förändringar som de senare åren har pågått i östra Europa hotar ofta de värdefulla områdena genom bl a intensifiering av skogs- och jordbruket. Det är västra Europas plikt att tidigt påpeka problemen och att visa ett aktivt intresse för att skydda det som kvarstår. Det blir säkert billigare för EU att hjälpa till med naturbevarandet i dessa länder nu, än att betala stora summor för restaurering av förstörda biotoper i det framtida gemensamma Europa.

Text och foto:

Grzegorz Mikusinski
Grimsö forskningsstation, SLU

Mycket att hämta i EU:s femte ramprogram

Sedan 1984 har EU-kommis- sionen finansierat europeisk forskning och teknisk utveck- ling genom fleråriga "ram- program". Just nu har det femte ramprogrammet påbör- jats och det ska löpa från 1998–2002.

Inom femte ramprogrammet finns fyra tematiska program och tre "horisontella" program. Totalbudgeten för hela ramprogrammet under hela tidsperioden är 14 960 miljoner euro, varav 13 700 miljoner ska användas för det egentliga rampro- grammet och 1 260 miljoner ska användas till "Euratom"-programmet (programmet för kärnsäkerhet, fusions- och fissionsenergi).

Ramprogrammets innehåll

De 13 700 miljonerna fördelar sig på de olika delarna på följande sätt:

Första aktiviteten:

Tema 1. Livsvetenskaper 2 413 miljo- ner ecu.

Tema 2. Informations- och kommu- nikationsteknologi 3 600 miljoner ecu.

Tema 3. Konkurrenskraftig och håll- bar industriell utveckling 2 705 mil- joner ecu.

Tema 4. Energi, miljö och hållbar utveckling 2 125 miljoner ecu.

Andra aktiviteten: Internationellt samarbete 475 miljoner ecu.

Tredje aktiviteten: Främjandet av innovationer och aktiviteter för små- och medelstora företag 363 miljoner ecu.

Fjärde aktiviteten: Forskarsamar- bete, forskarutbildning och socio- ekonomisk forskning 1 445 miljoner ecu varav 165 för den socioekonom- iska delen.

Dessutom används 1 020 miljoner ecu för speciella europeiska forsknings- anläggningar, "Joint Research Cen- tre".

Experter utvärderar

I det nya ramprogrammet är de vik-

tigaste reglerna desamma som tidi- gare. Tiden mellan utlysning och sista ansökningsdatum är 3 månader. Projektansökningarna utvärderas av oberoende expertpaneler, vilka när det gäller de vetenskapliga delarna gör utvärderingen från helt anonyma dokument.

Följande kriterier värderas: 1. Ve- tenskaplig och teknologisk kvalitet; 2. Europeisk dimension ("added value"); 3. Potential för att uppfylla EU:s sociala mål; 4. Ekonomiskt och kommersiellt värde; 5. Projektled- ning och samarbetsmöjligheter. Reg- lerna för utvärdering och viktningen av de olika kriterierna finns samman- fattade i en "Evaluation Manual" – det kan vara lite olika viktning mel- lan olika program.

Varje projekt som tas ut till finan- sierung måste genomgå en förhand- ling, där det är stor risk att budgeten prutas ner (i fjärde ramprogrammet var det vanligt med drygt 10 procent prutning). "Normala" projekt kom- mer att ha 5–8 partners, pågå i 3 år och ha en total rambudget på 600 000 till 1 miljon ecu.

Större krav på koordinatörer

I vissa viktiga detaljer har dock spel- reglerna för deltagande ändrats. Ti- digare var inte kostnader för koordi- nering tillåtna, men nu kan man få stöd för detta. Man kan även få bi- drag till patentsökningskostnader, vilket tidigare inte var möjligt.

Koordinatorernas roll och ansvar utökas, så att det kommer att bli betydligt mer krävande att ta på sig koordinatorrollen jämfört med tidi- gare. Koordinatörn förväntas inte bara ha erfarenhet och energi nog att framgångsrikt leda en stor och kulturellt mångfaldig forskargrupp, han/hon ska också ha god uppback- ning av infrastruktur i form av kom- petent administrativ personal lokalt på institutionen liksom centralt.

Inom det nya programmet kom- mer hela 15 procent mot tidigare 10 procent av totalbeloppet innehållas

tills slutrapporten har blivit godkänd.

Miljö och energi

Innehållet i det femte ramprogram- met ligger ämnesmässigt väl till för de svenska forskarnas starka miljö- och energiengagemang. När det gäl- ler biodiversitet kan man hitta stora och viktiga ämnesområden inom så- väl livsvetenskapsprogrammet som inom energi- och miljöprogrammet. De finns beskrivna i respektive programs arbetsprogram ("Work programme"). Det kan löna sig att läsa programmen noga då det kan finnas ytterligare ämnesingångar till forskningsprojekt i någon bisats nå- gonstans.

Inom tema 1 (Livsvetenskaper) finns bl a nyckelområde 3 "The Cell factory" med viktiga delar för biodi- versitetsforskning: Huvudrubriken är 3.2. "Energy-efficient bioremediation and waste biotreatment process" och de relevanta underrubrikerna är 3.2.4 "Biodiversity and ecological dynamics of natural and introduced populations" (det gäller såväl mikro- organismer som växter och djur), samt 3.3.4. "Identification and sus- tainable use of metabolic and ge- netic diversity as a source of new valuable products". 3.2.4 och 3.3.4 utlyses 19 oktober 1999.

Under nyckelområde 5 finns rub- riken 5.1.1 "Sustainable agricul- ture"/"New and improved pro- duction and farming systems"/"Far- ming systems", inom vilket man hit- tar forskning för att reducera nega- tiv påverkan på miljön från genetiskt modifierade organismer. Under samma rubrik hittar man också / "New and improved production and farming systems"/"Sustainable ma- nagement of resources in agri- culture" där forskning för att skydda landskapet från negativ inverkan av jordbruksproduktion, samt forsk- ning för att tillgodogöra ekonomiska vinster av biologisk mångfald, ska stödjas.

Under "Sustainable agricultu-

re”/”The diversification of agricultural production, including on farm use and supply to rural communities” anges att man ska stödja forskningsområden för annan jordbruksproduktion än livsmedel t ex genom modifierade växter – men med hänsyn till biodiversiteten.

Under 5.1.2 ”Sustainable fisheries and aquaculture” finns vidare en rad forskningsområden där den genetiska diversiteten hos fisk är en viktig faktor. Under skogsdelen inom detta nyckelområde, 5.3 ”Sustainable and multi-purpose utilisation of forest resources; the integrated forestry-wood chain”/5.3.1 ”Multifunctional management of forests” står det att man ska sköta skogen på ett sätt som ska ta hänsyn till biodiversiteten och stabiliteten hos skogsekosystemen. Samtliga dessa områden har sista ansökningsdatum 8/6 1999 och även en ny ansökningsomgång i höst med sista datum 11/10 1999.

Mest inom fjärde temat

Den största delen om biodiversitet återfinns dock inom tema 4. I detta program finns det stora delar inom Nyckelområde 1, bl a under 1.1 ”Integrated management and sustainable use of water resources at catchment scale” och under 1.2 ”Ecological quality of freshwater ecosystems and wetlands” (särskild under 1.2.1 och 1.2.2 som handlar om våtmarksekosystemens funktion och kriterier för deras kvalitet).

Under Nyckelområde 2 ”Global Change, Climate and Biodiversity” finner man de viktigaste forskningsområdena, t ex under 2.2 ”To foster better understanding of terrestrial (including freshwater) and marine ecosystems and their interactions”, och under 2.3 ”Scenarios and strategies for responding to global issues”, särskilt 2.3.2 ”Reconciling the conservation of biodiversity with economic development” och 2.3.3 ”Fighting land degradation and desertification”. De flesta av dessa områden har sista ansökningsdatum 15/6 1999 men några står över till 17/1 2000 (gäller t ex 2.2.1, 2.3.2 samt 2.3.3).

Nya ansökningsstillfällen kommer under 2000–2002 – det gäller att bevaka vilka områden som utlyses när!

Indikationer på tidpunkter anges i regel i slutet av arbetsprogrammen.

Forskningen ska ge jobb

EU-kommissionens tjänstemän samt politiker i ministerråd och parlament förväntar sig att forskningssamarbetet inom det femte ramprogrammet ska ge resultat i form av nya jobb. Sammankopplingen mellan forskningsresultaten och samhällsnyttan respektive kommersiellt utnyttjande av dem har hittills varit svag i Europa, men mycket starkare i Asien och i Amerika. Om inte Europas forskare och deras samarbetspartners inom industrivärlden lever upp till denna målsättning, är det stor risk att forskningsbudgeten minskas i framtida ramprogram. Målsättningen innebär att universiteten får bereda sig på att slåss för sin rätt till publicering och annan användning av egna och andras resultat.

Kontakta lokala rådgivare

Information om hur man söker finns på internet. Kontakta din lokala EURådgivare. De kan även ge råd och tips om hur man söker planeringsbidrag och ev. tilläggsfinansiering.

Ingrid Karlsson, handläggare vid Internationella byrån, SLU

Några internetadresser:

- Alla direktorat och övriga administrativa enheter inom EU-kommissionen: http://www.europa.eu.int/comm/dgs_en.htm
- Allmänt om EU:s femte ramprogram: <http://www.europa.eu.int/comm/dg12/fp5.html>
- Alla aktuella utlysningar och dokument som behövs inom de olika programmen: <http://www.cordis.lu/fp5/src/calls.htm>
- Programmet för Miljö, energi och hållbar utveckling: <http://www.cordis.lu/eesd/calls/a199901.htm>
- Programmet för Livsvetenskaper: <http://www.cordis.lu/life/calls/199901.htm>
- EWGRB:s hemsida: <http://www.ett.net.se/~ewgrb/>

Forskningsagenda gav resultat

Tor-Björn Larsson, Naturvårdsverket, är positiv till hur forskning om biodiversitet beaktas i EU:s femte ramprogram.

– Det blir helt klart större möjligheter till forskning som berör biologisk mångfald, säger han. Biologisk mångfald är t ex nu en självständig del inom globala förändringar och beaktas i minst lika stor utsträckning som tidigare i det marina programmet och inom områdena jord- och skogsbruk samt bioteknologi.

Agenda för biodiversitet

Tor-Björn Larsson har samordnat en europeisk arbetsgrupp för biodiversitetsforskning, EWGRB (European Working Group on Research and Biodiversity). Den bildades 1996 och har framför allt arbetat med forskningsagendan ”Understanding Biodiversity”. Agendan har spelat en viktig roll för femte ramprogrammet menar Larsson.

– Förslagen till ny forskning om biologisk mångfald baseras på den rapporten. Hänsyn har också tagits till EU:s strategi för arbetet med bevarandet av biologisk mångfald, berättar han.

Ett exempel på förbättringar finns i programmet om globala miljöförändringar där naturvårdsinriktad forskning blivit en större del. Förlust av biologisk mångfald nämns för första gången som en stor global miljöfråga i nivå med klimatförändringen.

Exakt hur stor del av budgeten som kommer att gå till biodiversitetsforskning är dock ännu inte klart, påpekar Tor-Björn Larsson.

Resultaten ska presenteras

För att markera att EU-forskningen ska leda till förbättrad hantering av den europeiska biodiversiteten, planeras en större konferens för forskare, politiker och andra berörda i Bryssel i oktober. EWGRB kommer därefter att medverka till regionala konferenser i olika EU-länder för att presentera forskningsresultat, den första i Finland i november 1999.

Anna Burman

Lövängar och korkekar

Spanien är ett av de länder i Europa som fortfarande har kvar ett traditionellt, småskaligt jordbruk och därmed många unika natur- och kulturvärden. Här finns bl a den vidsträckta dehesan med sina vackra korkekar.

Luften är kylig och klar. Morgonsolen lyser på den vidsträckta lövängen i dalen nedanför mig. Längre bort reser sig snöklädda bergstoppar mot en intensivt blå himmel. Det är i början av maj och träden har precis börjat spricka ut här i de Kantabriska bergen längs den spanska nordkusten. Här bedriver bergsbönderna fortfarande ett småskaligt jordbruk. Det finns gott om lövängar med hamlade träd, dalgångar med översilningssystem, betesmarker och åkertegar som odlas vartannat år. De komplexa markanvändningssystemen har utvecklats under jordbrukarnas ständiga kamp för att överleva genom att ta tillvara på så mycket som möjligt av naturens resurser.

Får från söder till norr

Ända sedan 1200-talet och fram till 1960-talet kom herdor från södra Spanien vandrande till bergen i norr med sina fårhjordar för att hitta sommarbete. Det var endast kungens män som hade tillstånd att bedriva denna fårskötsel och bergsfolket var tvungna att ge plats åt de kungliga merinofåren. Där de stora fårhjordarna drog fram genom landet skapades långa, öppna "gator", cañadas. En del av dessa korridorer av betesmarker genom landskapet finns kvar än idag och nu görs det försök att skydda och bevara dem.

Fårflyttningssystemet finns delvis kvar fortfarande men fåren körs numera med lastbilar och tåg till de förhyrda betesmarkerna. Uppe i bergen finns både nya och gamla "puertos",

herdarnas övernattningshus i sten. Det finns också rester av djurfällor, fårens nattliga rovdjursskydd mot bl a björn och varg.

Betesvandringarna gjorde att stora betesarealer kunde hållas öppna i de glesbefolkade bergstrakterna. När vandringarna upphörde och betet blev mera stationärt ledde det till överbetning på vissa ställen och igenväxning på andra.

20-årscykler

De hedar man kan se på bergssluttningarna ovanför byarna i de Kantabriska bergen har traditionellt brukats i 20-årscykler. Först brände man en trädbevuxen yta som sedan användes till betesmark. När marken efter en tid lämnades utan bete vandrade ärtväxtbuskar in, sedan olika ljungarter, och så småningom kom trädvegetationen också åter. Då var det dags att bränna igen.

Numera har spanska domänverket beordrat beskogning av landet och allt fler skogar växer upp, många enbart bestående av eukalyptus. Behovet av betesmark har minskat precis som på många andra håll. Djuren hålls inomhus och många av åkrarna har blivit betesvall – ett scenario som återfinns i många delar av Europa.

Hamlingen minskar

Det finns fortfarande gott om hamlade träd (d v s träd som man skördar löv ifrån) i den här regionen men på många håll ser man på träden att det var ett tag sedan den senaste hamlingen. För 20–30 år sedan fanns de sista europeiska hamlade bokskogarna i Spanien. Andra träd som traditionellt har hamlats är bl a ek, ask och ätlig kastanj.

Nära byn Oseja de Sajambre, väster om Bilbao, hittar man Europas största lövängar. Ängarna fagas (städas) på våren, slås på sommaren och betas sedan. Eventuellt slår man på

hösten igen. De gröna lövängarna är otroligt vackra mot de snötäckta bergstopparna i bakgrunden. I början av maj blommar dessutom påskliljor i mängder på marken.

Skottskogbruk allt ovanligare

I skottskogar med relativt korta cykler om 15–20 år uppkommer en fin och varierad flora. I och med moderniseringen av skogsbruket förlängdes dessa cykler till 70–80 år. Detta innebär att mycket av floran försvinner. Förr var skottskogen en mycket vanlig vegetationstyp i södra Frankrike, Spanien, Italien och på Balkan. Skogen högs alltså ner relativt ofta och virket användes till redskap m m. Från de kvarlämnade socklarna växte det upp nya stammar. Socklarnas långa kontinuitet var ett viktigt livsrum för bl a en del svamparter. På vissa håll finns det fortfarande kvar levande trädsocklar från medeltiden.

Översilningsängar

Översilning är en gammal metod för att bevattna och göda ängsmark genom att dämna upp rinnande vatten så att det silar ut över den aktuella marken. I Sverige är detta system i princip utdött men i Spanien är silningssystemen fortfarande igång på många ställen.

Traditionellt har bönderna silat över marken både på våren, sommaren och hösten. Minst två höskördar per år fick man ut.

Dammyggen dränker natur

Spanien har byggt en hel del dammar för att tillgodose landets behov av elförsörjning och bevattning. Ett av de senaste projekten genomfördes i Kantabriska bergen vid den lilla staden Rianjo där en 10 km lång damm byggdes för några år sedan. Förutom Rianjo (som flyttades) dränktes flera

byar runt omkring. Hotet om dammbygget hade länge legat över området och medfört att de flesta moderniseringar och rationaliseringar uteblivit. Detta hade skapat mycket välbevarade och värdefulla marker. Allt som nu återstår är några ödsliga stolpar som sticker upp ur den enorma vattenspeglenn. Stolparna ger boplatser åt några storkpar som envisas med att stanna kvar i det dränkta området. Norr om dammen finns dock en del intressanta landskap fortfarande kvar.

Jordbruk på dehesan

Om man beger sig söderut från Kantabriska bergen så att man hamnar sydväst om Madrid (strax söder om staden Salamanca) kommer man till dehesan. Den är ett traditionellt jord- och skogsbrukslandskap som finns i de centrala delarna av Spanien. Området består av vidsträckt gräsmarker med korkekar jämnt utspridda så långt ögat kan se. Detta är ett av de få småskaliga och extensivt odlade landskap som fortfarande finns i medelhavsområdet. Dehesan används genom ett rotationssystem: först bete i 6–8 år, sedan odling i två år, därefter bete igen, o s v. Dessutom ger träden sin korkskörd vart tionde till femtonde år. Träden ger också föda i form av ekollon åt djuren. Förr togs även brännved och träkol ut och under extra torra sommarmånader blev lövet nödfoder åt boskapen. Detta traditionella bruk är ett hållbart system som ger en varie-

rad miljö för flora och fauna. Den kanske allra finaste dehesan hittar man utanför staden Truillo. Här finns också stäppartade områden med bl a stortrapp.

Ett rödlistat landskap

Den traditionella markanvändningen och därmed hela landskapstypen dehesa riskerar att försvinna. Antalet träd minskar och den storskaliga odlingen med gödselmedel har ökat i omfattning. Korkproduktionen är inte längre lika lönsam då det har kommit konkurrens från artificiellt framställt kork. Afrikansk svinpest hotar dessutom att slå ut svinuppfödningen. De fattiga jordarna överges när de inte är lönsamma.

På senare tid har dock medvetenheten om problemet ökat och spanjorerna tycks ha insett att utan den traditionella markanvändningen så försvinner dehesans miljontals hektar naturlig betesmark. Men utan någon lönsamhet blir det svårt för jordbrukarna att klara sig på vad dehesan kan ge.

EU:s påverkan

I Spanien finns nästan hälften av Europas busk- och gräsmark. Dessutom är fragmenteringen av områdena än så länge mindre än i många andra länder. Men utvecklingen är negativ även här och de oerhörda naturvärdena har inte något specifikt skydd i lagen.

Spanskt miljöstöd?

Ett problem med EU-stödet till det spanska jordbruket är att det är allt för generella bidrag som delas ut och allt för lite som satsas på bevarandet av biologisk mångfald. Bidragen är inte riktade till specifika skötselåtgärder och naturvårdsinsatser. Det skulle behöva ställas krav på och finnas ersättning för att t ex inte gödsla, att ha tillräckligt med bete o s v – med andra ord krav på åtgärder som efterliknar den traditionella skötseln.

EU har identifierat att den största enskilda förlusten av biodiversitet i Europa kommer att ske i de submediterrana områdena (framför allt p g a igenväxning och trädplantering). Det är en mycket negativ dynamik som för tillfället pågår i länder som Frankrike, Spanien, Portugal, Italien, Grekland, Serbien och Kroatien.

När det gäller EU-länderna sker förhandlingarna om stöd och bidrag ej med de berörda jordbrukarna och anpassningen av stödformerna är obefintlig. Bidrag som har direkt negativ inverkan på biodiversiteten är t ex bidragen till trädplantering, bl a får man 40 000 kr/ha för eukalyptusodling. Hoten mot natur- och kulturvärdena i det spanska odlingslandskapet är många.

Anna Burman

Utsikt över en löväng i de Kantabriska bergen i norra Spanien. Här finns fortfarande ett traditionellt jordbruk kvar i viss mån.

Foto: Anna Burman

ArtDatabanken

Finns långskägg vid Medelhavet ?

I Sydeuropa pågår idag ett intressant projekt vid namn "Biodiversity of Mediterranean Lichens". Det är ett samarbetsprojekt mellan olika universitet i Medelhavsområdet samt Österrike och Ukraina. Syftet är att göra artlistor från olika länder tillgängliga på Internet samt visa annan geografisk och ekologisk information om lavar. Denna information kan utgöra ett värdefullt underlag till diskussioner om växtgeografiska problem, utbredningsmönster, endemism etc.

Det unika och intressanta med projektet är att data kan läggas in i databasen av många personer och att databasen inte är fix utan expanderar hela tiden. Konceptet kallas "open ended" dvs oavslutad. Om ni vill veta om laven långskägg finns i Medelhavsområdet går ni in på internet-adressen:

<http://biobase.kfunigraz.ac.at/medlichens.html> och söker på "Usnea longissima".

Flera förtjänster

Konceptet "open ended"-databas är mycket intressant och rymmer stora möjligheter i en tid då kunskap tillkommer i ett hastigt tempo och dess-

utom parallellt på flera håll i världen samtidigt. Databasen har åtminstone tre uppenbara förtjänster:

1. Den är web-baserad och kan därför nås när och var som helst och av hur många personer som helst.

2. Den uppdateras kontinuerligt och ger en aktuell bild av kunskapsläget – en levande, ständigt växande kunskapsbas.

3. Databasen står och faller inte med en persons aktivitet utan bygger på att ett brett urval experter bidrar med information och att experterna kan avlösa varandra kontinuerligt.

Enda nackdelen med web-baserade bidrag är att informationen oftast inte har något akademiskt meriteringsvärde för de medverkande vilket något hämmar deltagandet. En del experter håller på detta inne med alla vetenskapliga rön tills de har publicerats i vetenskapliga tidskrifter. Fördelarna är däremot uppenbara och utgör bl a en checklista på nätet så att man uppnår viss nomenklatorisk stabilitet runt om i Europa. Vissa länder och experter har av tradition fortsatt av använda namn och artkoncept som inte längre är accepterade i övriga delen av världen.

Tomas Hallingbäck

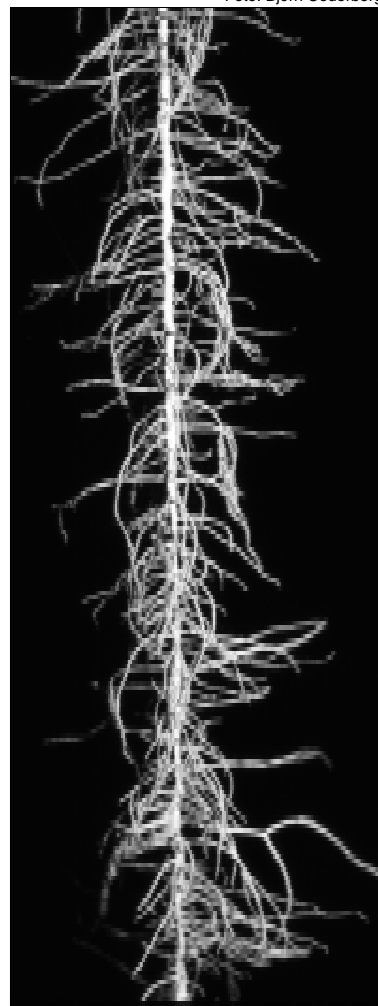

Foto: Björn Cederberg

Långskägg, Usnea longissima.

Europeiskt samarbete på mossfronten

Ett nätverk av experter från 33 länder medverkar i arbetet med hotade mossor i Europa. Organisationen som heter European Committee for the Conservation of Bryophytes (ECCB) har sedan sin start i Uppsala 1990 arrangerat två internationella konferenser, en i vardera Schweiz och Norge samt en workshop i England. Samarbetet i Europa har fungerat mycket bra och verksamheten har resulterat i flera konkreta resul-

tat. Förutom en rödlista för Europa har organisationen pekat ut ca 200 "hot spots" för mossor, områden som hyser ett stort antal hotade mossor och är i stort behov av skydd. Dessutom har många initiativ tagits för att förbättra kunskapen om mossfloran i dåligt undersökta delar av Europa, stimulera bryologisk aktivitet och verka aktivt för att mossor beaktas inom naturvård t ex genom Bernkonventionen och EUs habitatdirek-

tiv. Organisationen har även utarbetat riktlinjer för hur IUCN's nya hotkategorier bör tillämpas på mossor. Viktigaste informationen finns samlad i boken om rödlistade mossor i Europa, Red Data Book of European Bryophytes, som även innehåller beskrivningar på Europas "hot spots". Boken kan beställas från ECCB att. Lars Söderström, AVH/UNIT, N-7034 Trondheim; Tel. +47 73596061; Fax. +47 73596100. E-post: Lars.Soderstrom@chembio.ntnu.no

Tomas Hallingbäck

Rödlistade kärlväxter i Sverige

Kärlväxtfloran har alltid haft en stark koppling till människan och otaliga är de arter som vi dagligen använder till föda, till prydnad, som ingår i läkemedel eller som vi utnyttjar på annat sätt.

Den svenska kärlväxtfloran inräknar ca 2200 inhemska och naturaliserade arter. Ett stort antal växter har dock under det senaste seklet minskat eller rent av försvunnit från landet. *Rödlistade kärlväxter i Sverige - Artfakta* ger den hittills mest fullständiga bild av alla de arter som tagits upp på den svenska rödlistan. I de två volymerna presenteras var och en av de 445 rödlistade arterna med en kort beskrivning, aktuell utbredning och status, ekologi, hot och lämpliga åtgärder. Dessutom finns litteraturreferenser för den som vill fördjupa sig ytterligare. För varje art finns också en detaljerad utbredningskarta med aktuella och historiska växtlokaler i Sverige. Boken har kommit till tack vara hundratals botanisters arbete med att samla in uppgifter och rapportera in sina fynd till ArtDatabanken. Detta har bl a skett inom det floraväktarprogram som i mer än 10 års tid finansierats av Värdsnaturfonden WWF. De båda volymerna kostar tillsammans 300 kr.

Aronsson, M. (red.) 1999. *Rödlistade kärlväxter i Sverige - Artfakta*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala. 875 sidor. Beställs från: SLU Publikationstjänst, Box 7075, 750 07 Uppsala; e-post: publikationstjanst@service.slu.se

Foto: Ingemar Ahlén.

Nytt om fridlysning

Naturvårdsverket arbetar för närvarande med en översyn av fridlysningsbestämmelserna. Reglerna och arturvalet är delvis inaktuella. Nu försöker man få in ändringar som gör att den fridlysta artens växtplats eller habitat också omfattas av skyddet. Det är inte alldeles lätt eftersom inga regler om inträngsersättning finns angivna (Miljöbalkens 8 kap. 1-2 §§ - tidigare NVL 14 §). Idag får fridlysningen inte utgöra ett hinder mot att markägaren nyttjar marken ändamålsenligt.

Ett annat problem är att vissa arter är fridlysta i hela eller stora delar av sitt svenska utbredningsområde utan att vara nationellt fridlysta. Då kan det inte minst av pedagogiska skäl vara lämpligt att fridlysningen vilar på nationell basis genom Naturvårdsverket.

Fler fridlysta arter

Det kanske starkaste skälet till översynen är dock de krav som Bernkonventionen och Habitatdirektivet ställer på fridlysning av vissa arter.

Enligt Bernkonventionen ska de arter som anges som "strikt skyddade" fridlysa i alla länder som konventionen omfattar. Dessa arter har också arbetats in i CITES-förordningen som hindrar transporter och handel med arterna. Bernkonventionens arturval har också legat till grund för EU:s Habitatdirektiv, vilket för vissa arter (Annex 4) innebär krav på fridlysning.

Fåglar och däggdjur samt fiskar (inkl kräftor och musslor) regleras redan genom jakt- respektive fiskevårdslagstiftningen. De flesta andra arter i urvalet är problemlöst att fridlysa för svenskt vidkommande och flera av arterna har redan ett fullgott

Åkergroda (*Rana arvalis*).

skydd. Några arter däremot, ter det sig mer tveksamt att ha med. Åkergrodan är ett exempel: Det är vår vanligaste grodort och är spridd i hela landet. Den leker i många typer av vatten allt från vassrika sjöstränder till myr gölar. Enligt förslaget kommer det nu att bli kriminellt att ta in grodrom för kläckning i akvarium, såvida man inte kan finna ett sätt att kringgå just detta.

Det kan ibland vara olämpligt att fridlysa arter. Man riskerar att dra uppmärksamheten från de faktorer som verkligen påverkar artens överlevnad och det är sällan jakt, förföljelse eller insamling, utan istället ofta biotopförluster eller biotopförsämringar. Man riskerar också att respekten för fridlysningsinstrumentet minskar om vanliga arter fridlyses vilket inte gynnar de arter som verkligen är betjänta av skyddet.

Björn Cederberg

ArtDatabanken

ArtDatabanken finns liksom CBM i Naturicum på Ultuna. Det är en särskild enhet inom SLU, gemensam med Naturvårdsverket. ArtDatabankens utåtriktade verksamhet består bl.a. av böcker, informationsmaterial och den årliga konferensen Flora- och faunavård.

Kontaktperson
Björn Cederberg
Box 7007,
750 07 Uppsala
E-post
Bjorn.Cederberg@
dha.slu.se

Telefon
018 - 67 27 48

Telefax
018 - 67 34 80

Nytt forskningsprojekt vid SLU:

Analys och prediktion av biologisk mångfald

Praktiskt taget allt vårt arbete med bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald bygger på att vi har någon kunskap om mångfaldens komponenter. Vilka gener, arter och biotoper finns? Var finns de? Varför finns de just där? Ett hållbart skogsbruk bygger på att vi vet något om de organismer och biotoper som står för skogens primärproduktion, nedbrytning och vattenregim. Vilka arter och biotoper är nödvändiga för sådana processer? Var finns de, och vilka faktorer påverkar deras förekomst?

Stora datamängder

Redan nu finns omfattande och talrika databaser om biologisk mångfald i Sverige, och dagligen samlas mer information in genom inventeringar, miljöövervakning, satellitbilder etc. Antalet datavärddar är stort. Det är svårt att få en överblick över vad som är tillgängligt, och mycken information är inte alls tillgänglig för andra användare, åtminstone inte utan höga avgifter.

Tekniken inget problem

Idag existerar dock tekniska lösningar för att samordna information och förmedla den till alla potentiella användare, främst genom internet. SLU har redan tagit första steget till en sådan informationsförmedling genom bildandet av SLU Miljödata, där data producerade av alla SLU:s institutioner ska kunna redovisas online. SLU Miljödata stöder också ett antal projekt som utvecklar nya metoder för analys och presentation av biologisk information.

Data kombineras

Det största enskilda projektet vid SLU Miljödata heter "Analys och prediktion av biologisk mångfald" och drivs i samarbete med institutionerna

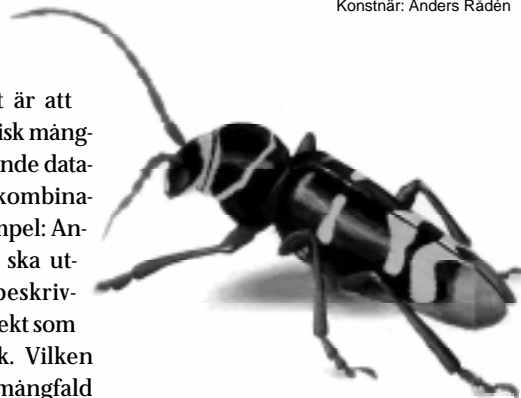
för Miljöanalys och Naturvårdsbiologi, ArtDatabanken och CBM. Grundidén i detta projekt är att mer information om biologisk mångfald kan utvinna ur existerande databaser om de analyseras i kombination med varandra. Ett exempel: Antag att en kommunekolog ska utföra en miljökonsekvensbeskrivning inför ett byggnadsprojekt som tar ett skogsparti i anspråk. Vilken kan effekten på biologisk mångfald bli? En aspekt är förekomsten av rödlistade arter i skogen. ArtDatabanken kan idag ge information om vilka arter som faktiskt påträffats där, men sannolikheten är stor att området överhuvudtaget aldrig inventerats.

I en framtidsvision kan denna kommunekolog istället koppla upp sin dator mot SLU Miljödata, välja rätt kartblad och i menyn Beräkningsrutiner välja funktionen Potentiell förekomst, med parametrarna Klimat och Vegetation specificerade. Dessa oberoende data hämtas automatiskt från respektive databas (utanför SLU). Tillsammans med ArtDatabankens databas beräknas sedan sannolikheten för olika rödlistade arters förekomst, och upp på skärmen kommer en predikerad bild av vilka arter som kan komma att beröras av bygget.

Mönster och modeller

I projektet "Analys och prediktion av biologisk mångfald" utvärderas nu möjligheten att använda kombinationer av databaser på detta sätt. En förutsättning är förstas att det faktiskt existerar ett mönster som kopplar t ex artens förekomst mot omvärldsfaktorer som finns i olika geografiska, geologiska, klimatologiska eller vegetationsbeskrivande databaser. Metoden förutsätter också matematiska prediktionsmodeller som kan

Konstnär: Anders Råden

Den bredbandade ekbarkborren (Plagionotus detritus) är ett exempel på en rödlistad art som ingår i projektet.

utnyttja data av olika typ och format.

Bland de databaser som nu undersöks finns bl a ArtDatabankens rödlistade arter, kärlväxter i Ståndortskararteringen, omfattande inventeringar av rödlistade arter i Ölands Mittlandsskog, av fjällfåglar, landsnäckor och ryggradslösa djur i sjöar och vattendrag.

Dålig tillgänglighet

En ytterligare förutsättning för genomförandet av framtidsvisionen är att data om biologisk mångfald görs tillgängliga av de olika ägarna. Olika statliga myndigheter och organisationer har idag stor restriktivitet när det gäller fri användning av data. Kartor från Lantmäteriverket, klimatdata från SMHI, berggrunddata från SGU osv är t ex inte fritt tillgängliga.

Det optimala utnyttjandet av existerande information om biologisk mångfald kräver inte bara tekniska och vetenskapliga lösningar, utan framförallt en administrativ och ekonomisk lösning för tillgängligheten till rådata.

Torbjörn Ebenhard, CBM

Nationellt program för växtgenetiska resurser

Sverige kommer inom kort att få ett nationellt program för växtgenetiska resurser. Enligt förslaget från Jordbruksverket blir CBM samordnare av programmet. Verksamheten kommer framför allt att bedrivas i Alnarp där CBM:s nystartade enhet för domesticerad mångfald är placerad.

När Sverige som ett av ca 170 länder undertecknade Konventionen om biologisk mångfald förband vi oss inte bara att bevara den "vilda" mångfalden utan även att bevara och hållbart bruka den domesticerade mångfalden av växter och djur.

Global aktionsplan

1993 bildades Kommissionen för växtgenetiska resurser vid FN-organet FAO (Food and Agriculture Organization) som antog det internationella åtagandet. Därefter utförde Sverige m fl länder egna landsstudier om de växtgenetiska resurserna. Dessa studier resulterade i en global statusrapport, sammanställd av FAO. I rapporten betonas vikten av att starka nationella program för bevarande och långsiktigt nyttjande av växtgenetiska resurser kommer till stånd. Det konstateras också att det idag finns brister både i bevarandet och användningen av genresurserna, och att det finns stor risk att växtgenetiska resurser går förlorade, både sådana som befinner sig i odling och som bevaras i genbanker. Också behovet av kapacitetsuppbyggnad och gränsöverskridande arbete är stort.

Vid en internationell konferens 1996 i Leipzig enades man i en global aktionsplan, den så kallade Leipzigdeklationen, om att varje land skall stärka sina nationella program för bevarandet av kulturväxter. Ge-

nom att skriva under deklARATIONEN förbinder sig länderna att efter bästa förmåga omsätta den globala aktionsplanen i praktisk handling genom nationella åtgärder och program. Ett sådant nationellt program innebär att det företas åtgärder för bland annat inventering, insamling, bevarande och karakterisering av genetiskt material.

Svenskt förslag

Jordbruksverket fick i januari 1998 i uppdrag av regeringen att utarbeta ett förslag till nationellt program för bevarande och långsiktigt utnyttjande av växtgenetiska resurser för livsmedel och jordbruk. Jordbruksverket utsåg i sin tur en expertgrupp som nyligen lade fram sitt Förslag till nationellt program för växtgenetiska resurser (Rapport 1998:19). I arbetsgruppen fanns representanter för Sida, SNV, SLU, CBM, Statens växtsortnämnd, jordbrukets och trädgårdsnäringsens representanter, Nordiska Genbanken, friluftsmuseer och botaniska trädgårdar, SJFR, växtförädlingsföretagen samt ideella föreningar. Förslaget har varit på remiss fram till den 26 april 1999.

Både jordbruks- och trädgårdsväxter

Sett ur ett svenskt perspektiv är det viktigt att sträva efter att bevara väx-

ter som är såväl genetiskt som kulturhistoriskt intressanta. Det gäller i synnerhet växter som anpassats till vårt klimat och våra odlings- och ljusförhållanden. Förslaget inkluderar jordbruks- och trädgårdsväxter inklusive prydnads- och landskapsväxter.

CBM blir samordnare

I förslaget föreslås att det nationella programmet ska omfatta aktiviteter som inventering, insamling, karakterisering, nyttjande, forskning och utveckling samt utbildning och information och internationellt arbete. Viktiga aktörer kommer att vara SJV, SLU, CBM, Nordiska Genbanken, andra universitet, friluftsmuseer, botaniska trädgårdar, ideella föreningar och allmänheten för att nämna några.

Jordbruksverket kommer att vara huvudansvarig för programmets genomförande. CBM föreslås få en samordningsfunktion. CBM:s roll blir bl a att stimulera ett brett och aktivt deltagande i programmet.

CBM:s enhet för domesticerad mångfald kommer till största delen att vara förlagd till lokaler vid SLU i Alnarp, där också annan CBM-verksamhet ska bedrivas. Påpekas bör dock att även vid SLU i Uppsala kommer verksamhet inom domesticerad mångfald att bedrivas.

Eva Jansson, CBM

Diversitet i pumpa.

Foto: Roland von Bothmer

Samisk etnobiologi

Den samiska kunskapen om växter och djur kommer att belysas på ett nordiskt symposium i sommar. Forskare från hela Norden har redan anmält intresse att delta.

Inom ramarna för projektet *Människan, växterna och djuren — etnobiologi i Sverige* arrangerar CBM i samarbete med *Åjtte — Svenskt Fjäll- och Same-museum, Linnésamfundet Polcirkeln* och *Luleå Tekniska Universitet* symposiet "Samisk etnobiologi". Det går av stapeln 17–19 juni i Åjttes lokaler i Jokkmokk. Avsikten är att belysa olika aspekter på samernas förhållande till och utnyttjande av landskapet, växterna och djuren. Fjäll- och skogs-samernas levnadssätt styrdes traditionellt av årstidsväxlingar och renarnas vandringar mellan vinter- och som-

Foto: Håkan Tunón

marbete vilket har återspeglats i livsstil, materiella förhållanden och folkliga föreställningar. Men samerna har också påverkats av andra djur, exempelvis de stora rovdjuren, vilket kan ses i den smått religiösa naturuppfattningen. För sjösamer var fisket den dominerande näringen. Även växter, som kvanne och ängs-syra, har spelat roll i kosthållningen och i medicinen. Under de senaste århundradena har dessutom ett utbyte av kunskap skett med de av nybyggarna som kom utifrån, vilken blandades in i det vardagliga livet.

En skyldighet att bevara

Symposiet kan ses som ett led i det arbete som Sverige som nation har tagit på sig att göra i och med Riofördraget. I paragraf 8j står det att varje nation ska bevara de traditionella kunskaperna och sedvänjorna inom lokala samhällen med traditionella livssätt för att kunna utveckla ett långsiktigt resursbevarande samhälle. Den etnobiologiska kunskapen betraktas ofta som historisk. I själva verket är den i hög grad en levande tradition som kanske också innehåller lösningar för framtida generationers möjligheter att överleva.

Symposiet är uppdelat i fem sessioner; 1) Etnobiologi i Norden, 2) Samerna och djuren, 3) Samerna och växterna, 4) Samerna och landskapet samt 5) Bevarandet av samisk etnobiologi. Varje session inleds av en inbjuden föreläsare som introducerar varje sessions huvudtema. Därefter kommer andra forskare att presentera sin forskning.

Äldre samiska som rensar en bit kvannestjälk för att äta. Förr rostade man kvannen vid elden, nu mikrar man den i köket – men fortfarande lever den samiska mattraditionen.

Föreläsare från många discipliner

Bland föreläsarna kan nämnas religionsprofessor Louise Bäckman, som talar över ämnet samernas förhållande till björnen och traditionell björnjakt, och etnologiprofessor Phebe Fjellström, som belyser kvannens betydelse för samerna. Därutöver medverkar ytterligare ett tiotal föreläsare från olika discipliner och behandlar den samiska etnobiologi sådan den var och vad man kan göra för att bevara den i framtiden. En del av de presenterade föredragen kommer efter symposiet att sammanställas i en bok. Därigenom får vi en samlad översikt rörande den kunskap som vi idag har om samisk etnobiologi.

Etnobiologiska exkursioner

Vid sidan av seminariedelen kommer symposiedeltagarna också att kunna åka på två exkursioner med ett etnobiologiskt tema. En kvällstur till Killingholmen med ett fångstgrops-system samt en heldagstur till Kvikkjokk med nybyggarkultur. Mer information om symposiet kan man få via CBM:s hemsida (www.cbm.slu.se) eller genom att kontakta Titti Bergman på Åjtte (telefon: 0971-170 16; fax: 0971-120 57; e-post: titti.bergman@jokkmokk.se). Symposiet är ett led i Åjttes tioårsjubileum så det kommer under samma vecka vara en mängd andra aktiviteter på museet.

Håkan Tunón

FAKTARUTA

Paragraf 8j i Rio-konventionen: "Varje fördragsslutande part skall, så vitt möjligt och om så är lämpligt med förbehåll för dess nationella lagstiftning respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor."

Biodiverse direkt till Dig!

Biodiverse från Centrum för biologisk mångfald kommer ut med ca fyra nummer per år. OBS! Tidningen är tills vidare gratis! Om du inte redan får tidningen är det bara att fylla i denna talong och skicka den till:

Biodiverse, SLU Publikationstjänst, Box 7075, 750 07 Uppsala.

Telefax: 018 - 67 28 54.

E-post: Inger.Blomstedt@cf.slu.se

Namn _____

Adress _____

Postadress _____

Etnobiologiska boktips

Anna-Elisabeth Brade: *Kloge folk, laerde folk og familierne. Husmoderns indsamling og brug af lægeplanter og familien som behandlergruppe ca. 1860-ca. 1920.* København: Københavns Universitets Medicinsk-Historiske Museum, 1996. 157 sidor. ISBN 87-89713-34-6.

Färsk, fortfarande varm kospilling som dragplåster på svullnader; grävlingfett i salva mot förfrysning; blad av pelargon uppstickna i ändtarmen på spädbarn som medel mot förstoppning. Detta är exempel på folkliga medikamenter som användes i danska huskurer vid slutet av 1800-talet fram till början av 1900-talets första decennier. Utifrån ett omfattande uppteckningsmaterial insamlat genom en frågelista 1955 av Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, tillsammans med material i Dansk folkmindessamling och botanisten E. Rostrups etnobotaniska samlingar från 1800-talets senare hälft, har författaren, som är etnolog, detaljundersökt användandet av folkliga läkemedel, vilka vilda och odlade växter samt övriga medikamenter som kom till användning, samt botarnas och läkarnas roll i ett skede innan modern medicin tog över. Det handlar alltså inte enbart om växter, vilket skriftens titel lite missledande vill göra gällande. Författaren ger en intressant inblick i huskurerens värld. För en etnolog är detta mycket intressant läsning. Hon visar också vilket spännande material som finns i uppteckningsarkiven och som fortfarande kan vara föremål för nya analyser.

Ingvar Svanberg

Mer pengar till miljörörelsens EU-arbete

Regeringen har i år fördubblat sitt anslag till de svenska miljöorganisationernas EU-arbete, från 1 till 2 miljoner kronor. Sex organisationer får dela på pengarna som framför allt

Referensgrupper hjälper CBM

För att höja CBM:s kompetens och möjliggöra ett ännu bredare agerande kommer CBM att knyta till sig ett antal referensgrupper inom olika områden. Dessa kommer att bestå av sakkunniga från olika myndigheter, universitet m m som kan vara rådgivande och fungera som idébank vid olika CBM-aktiviteter. Två referensgrupper är redan startade (internationella frågor och frågor om domesticerad mångfald), övriga tre håller på att bildas (samarbetsvetenskapliga frågor, förvaltning och tätortsnatur).

Den internationella referensgruppen leds av Thomas Elmqvist, CBM och består av fyra ledamöter förutom CBM-medarbetare. Den ska arbeta med CBM:s internationella aktiviteter inom Linné-initiativet (MSc-kurs, forskarutbildning, forskning och forskarutbyte med fokusering på Östafrika, Sydostasien och Östeuropa). Ledamöter är Lennart Nyman, WWF, Per Wräm-

ner, Jordbruksdepartementet och Vetenskapliga rådet för biologisk mångfald, Karin Gerhard, fn tropikforskare vid Uppsala universitet, handläggare vid Sida (tjl) och Bo Libert, Östeuropaansvarig vid Naturvårdsverket.

Referensgruppen för domesticerad/brukad mångfald leds av Mats Höggren och ska arbeta med växt- och husdjursgenetiska resurser, inklusive de internationella organ och processer som berör nyttjanderätt och bevarande av dessa resurser. I gruppen ingår Roland von Bothmer, SLU Svalöv; Birgitta Dannel, SLU Uppsala; Jan Nilsson, SLU Umeå; Carl-Gustaf Thornström, Sida/Sarec och Jens Weibull, Nordiska Genbanken.

Övriga grupper kommer att ledas av Anna Burman (samarbetsvetenskap), Torbjörn Ebenhard (förvaltningsfrågor) och Åsa Berggren (tätortsnatur).

Anna Burman

Tess Darwin: *The Scots Herbal: The Plant Lore of Scotland.* Edinburg: Mercat Press, 1997. 198 sidor. ISBN 1873644-604.

I Tess Darwins bok berättas om folkliga föreställningar och traditioner rörande de vilda växter som finns i Skottland. Boken är uppdelad i två delar. Den första behandlar under tematiska rubriker såsom växternas användning i medicin, magi och myter; vilka plantor som utnyttjats i olika former av hantverk; samt växternas användning för textilframställning och som växtfärger. Den andra delen utgörs av en systematisk genomgång där varje art behandlas. Författarinnan blandar friskt medel-

tida material med modern folktradition. Noggrant redovisas skotsk-gäliska benämningar och hon återger också diktstrofer där växterna omnämns. Som skandinav saknar jag däremot växtnamn på norn, som fortfarande lever kvar på Shetlandsöarna och Orkney. Boken innehåller vetenskaplig dokumentation så att man med hjälp av noterna kan fastställa varifrån författarinnan hämtat sina uppgifter. Trots att det framför allt är en materialsammanställning, som de flesta etnobiologiska arbeten fortfarande tenderar vara, är detta en användbar skrift för den som vill veta mer om skotska traditioner rörande växter.

Ingvar Svanberg

kommer att gå till satsningar inom EU samt Central- och Östeuropa, områden som Naturvårdsverket prioriterar i år.

Naturskyddsföreningen får det största bidraget, 1 miljon kronor. Dessa pengar ska gå till samordning av Östersjöländernas miljöorganisationer, spridning av miljöinformation inför EU-vallet i sommar, arbete med

EU:s jordbruks- och transportpolitik samt med nätverk för gammelskogar. Övriga organisationer som får pengar är Gröna bilister, Lunda-bygdens naturvårdsförening, Världsnaturfonden, Miljöförbundet Jordens Vänner, Sveriges ornitologiska förening och Svensk-polska miljöföreningen.

Anna Burman

DIVERSE

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD

Nya CBM-stipendiater

CBM har för 1999 beviljat doktorandmedel om 100 000 kronor, med möjlighet till förlängning under ytterligare tre år, till följande tre projekt:

Jan Ekman, Populationsbiologiska avdelningen, Uppsala universitet:

Effekten för ursprunglig fågelfauna av introduktion av främmande bopredatorer – lavskrika och andra kråkfåglar i taigamiljö. **Ove Eriksson**, Botaniska institutionen, Stockholms universitet:

Spatial and temporal scales of colonization and extinction in grassland and woodland plants. **Tomas Lundälv/Kerstin Johannesson**, Tjärnö marinbiol. lab/Göteborgs universitet:

Ögonkorall (Lophelia pertusa) – ut-

bredning, betydelse, utveckling och hotbilder rörande svenska korallrev.

Tidigare doktorandprojekt samt information om CBM:s doktorandstipendier finns på CBM:s hemsida: www.cbm.slu.se under rubrikerna Forskning samt Medel för forskarutbildning.

Mats Höggren

OBS! Kalendariumtillägg:

Kursen GIS och biologisk mångfald kommer att gå den 14-16 september i Kiruna. Information och anmälan: 0980-700 31 eller 700 30, SIGIT AB, Box 851, 981 28 Kiruna.

Kalendarium

CBM-seminarier

För närvarande är inga nya CBM-seminarier inplanerade.

Doktorandkurser

GIS-kurs hösten 1999.

För mer information, kontakta Mats Höggren, mats.hoggren@cbm.slu.se

Konferenser

Mångfaldskonferensen 1999. Tema: *Urbana miljöer*. Tid och plats: Göteborg, 7-8 oktober. Mer information kommer senare i vår/sommar i Biodiverse och på CBM:s hemsida. Kontaktperson: Åsa Berggren, CBM, e-post: asa.berggren@cbm.slu.se

Nu kan du förhandsbeställa *Studia Ethnobiologica 3* från CBM. Den heter *Fåglar, fågelliv och fågelnamn i Älvdalen med omnejd* (ca 200 sid., svartvita ill.) och är skriven av professor Lars Steensland. Förhandspriset är 130 kr, varav moms 26 kr. Anmäl ditt intresse senast 15 juni till Börge Pettersson, CBM, Box 7007, 750 07 Uppsala. E-post: Borge.Pettersson@cbm.slu.se.

Preliminär utgivningsplan för Biodiverse under resten av 1999:

Juni – tema *Skog*

Oktober – tema *Sjöar och vattendrag*

December – tema *Brukad mångfald*

CBM:s personal

Adress: CBM, Box 7007, 750 07 Uppsala.

Telefax: 018 - 67 35 37

	Telefon	E-post
Åsa Berggren	018 - 67 22 61	Asa.Berggren@cbm.slu.se
Anna Burman	018 - 67 21 35	Anna.Burman@cbm.slu.se
Paul Cox	018 - 67 27 17	Paul.Cox@cbm.slu.se
Torbjörn Ebenhard	018 - 67 22 68	Torbjorn.Ebenhard@cbm.slu.se
Thomas Elmquist	018 - 67 10 71	Thomas.Elmquist@cbm.slu.se
Urban Emanuelsson	018 - 67 27 30	Urban.Emanuelsson@cbm.slu.se
Mats Höggren	018 - 67 13 93	Mats.Hoggren@cbm.slu.se
Sonja Jansson	018 - 67 22 63	Sonja.Jansson@nvb.slu.se
Eva Jansson	040 - 41 53 60	Eva.Jansson@tv.slu.se
Börge Pettersson	018 - 67 27 44	Borge.Pettersson@cbm.slu.se
Håkan Tunón	018 - 471 49 34	Hakan.Tunon@bmc.uu.se
Margareta Waernulf	018 - 67 22 60	Margareta.Waernulf@nvb.slu.se

Redaktion

Ansvarig utgivare

Urban Emanuelsson, CBM

Redaktör och grafisk form

Anna Burman, CBM

Box 7007

750 07 Uppsala

Telefon

018 - 67 21 35

Telefax

018 - 67 35 37

E-post

Anna.Burman@cbm.slu.se

CBM:s hemsida:

<http://www.cbm.slu.se>

Tryck

Reklam & Katalogtryck AB. 4500 ex.
ISSN 1401-5064 © Biodiverse

Prenumerationer

SLU Publikationstjänst, Box 7075,
750 07 Uppsala

Telefax: 018 - 67 28 54

E-post: Inger.Blomstedt@cf.slu.se